

ارائه الگوی دیپلماسی نفتی ایران به منظور کاهش آسیب پذیری از تحریم های نفتی

علیرضا ناصرپور^۱

محمد فضل اله تبار^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۰

چکیده

با توجه به وابستگی ایران به درآمدهای نفتی، همواره از تحریم نفتی به عنوان ابزاری برای تحت فشار قرار دادن ایران استفاده شده است. در این شرایط، اتخاذ دیپلماسی نفتی مناسب، لازمه دفاع در برابر این سلاح اقتصادی و کاهش اثرات تحریم های نفتی است؛ لذا در این پژوهش سعی می شود تا ملزومات دیپلماسی نفتی مناسب ایران شناسایی و رتبه بندی گردد. برای انجام این مهم، راهکارهای پیش روی دیپلماسی نفتی ایران با استفاده از بررسی ادبیات موضوع، ماتریس SWOT و تجربه ی ایران و کشورهای منتخب شناسایی و سپس با استفاده از نظر خبرگان و تحلیل سلسله مراتبی فازی رتبه بندی شده است. بر اساس نتایج این پژوهش، سه راهکار «تمرکز بر روی صادرات فرآورده های نفتی و محصولات پتروشیمی»، «جذاب سازی قراردادهای نفتی» و «به کار بستن پیمان های پولی و حذف دلار از مبادلات»، به ترتیب به عنوان برترین گزینه های کاهش فشارهای ناشی از تحریم نفتی کشور شناسایی شده اند.

واژگان کلیدی: تحریم، تحریم نفتی، دیپلماسی نفتی، تحلیل سلسله مراتبی فازی.

^۱ دکتری مدیریت مالی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران.
(naserpoor64@gmail.com)

^۲ کارشناسی ارشد مهندسی سیستم های اقتصادی- اجتماعی، دانشکده مهندسی صنایع و مدیریت، دانشگاه علوم و فنون مازندران، مازندران، ایران. نویسنده مسئول. (m.fazlol@yahoo.com)

۱. مقدمه

وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران است که حدود صد سال است گریبان‌گیر کشور شده است. این وابستگی فرصتی را برای کشورهای متخاصم فراهم آورده است تا با اعمال تحریم بر فروش نفت یا مبادلات بانکی، دسترسی ایران را به درآمدهای ارزی حاصل از فروش نفت را کاهش دهند و از طریق دامن زدن به کسری بودجه، کشور را با مشکلات عدیده‌ی اقتصادی و امنیتی مواجه سازند (حقیقت و جلیلی‌مرد، ۱۳۹۹: ۱۰).

اگرچه با توافق جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۲۰۱۵، تمامی قطعنامه‌های پیشین سازمان ملل، تحریم‌های آمریکا و اروپا در باب پرونده‌ی هسته‌ای ایران بلااثر شد و میزان صادرات نفت ایران تقریباً به سطح قبل از تحریم‌های شدید سال ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ بازگشت؛ اما با روی کار آمدن دولت ترامپ، ریاست‌جمهوری آمریکا که از مخالفان سرسخت برجام بود نهایتاً از برجام خارج شد و از تاریخ ۵ نوامبر ۲۰۱۸ شاهد بازگشت تحریم‌های ثانویه آمریکا از جمله در بخش انرژی و مبادلات بانکی هستیم (کترمن^۱، ۲۰۱۸).

ارتقای ظرفیت تولید نفت و کنترل قیمت آن در بازارهای بین‌المللی از مهم‌ترین اهداف کشور است، اما سیاست‌های دولت آمریکا بعد از خروج از برجام، تشدید تحریم‌ها و روابط خصمانه کشورهای عرب حوزه خلیج فارس، هدایت دیپلماسی نفتی ایران برای پیگیری اهداف توسعه ظرفیت تولید و استمرار صادرات و فروش نفت را با چالش‌های جدی مواجه کرده است.

پژوهش حاضر بر آن است که ضمن استخراج تهدیدها، فرصت‌ها، ضعف‌ها و نقاط قوت (SWOT) اقتصاد نفت ایران، با کمک تجربه تحریم نفتی ایران و کشورهای دیگر، راهکارهای پیش روی دیپلماسی نفتی ایران را تبیین و با استفاده از نظر خبرگان رتبه‌بندی کند.

۲. مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش

۲-۱. مبانی نظری پژوهش

۲-۱-۱. دیپلماسی

برای واژه دیپلماسی در ادبیات سیاسی تعاریف متعددی وجود دارد که عمده‌ترین وجه مشترک این تعاریف، تلاش برای کاربرد ابزارهای مسالمت‌آمیز در مدیریت مناسبات خارجی است (صادق‌زاده، ۱۳۹۴، ۹). دیپلماسی عبارت است از مجموعه روش‌ها، فنون، تدابیر و اعمالی که دولت‌ها اغلب با استفاده از روش‌های مسالمت‌آمیز برای حصول به حداکثر توافق در میان انبوه اختلافات صحنه بین‌المللی و حفظ منافع ملی و اجرای سیاست خارجی به کار می‌گیرند (قائدامینی هارونی، ۱۳۹۳: ۷). سیاست خارجی، ختم‌شوی رسیدن به اهداف داخلی و خارجی دولت را در عرصه بین‌المللی مشخص می‌کند و دیپلماسی شیوه‌ی اعمال ختم‌شوی‌ها و برنامه‌های خارجی و کیفیت اجرای آن را برعهده دارد (اخوان، ۱۳۹۴: ۲).

^۱ katzman

هانس مورگنتا^۱ معتقد است که حکومت‌ها می‌توانند با سه ابزار اهداف خود را دنبال کنند: ترغیب، سازش و تهدید زور. با این وجود، دیپلماسی زمانی که تنها به یکی از این ابزارها اکتفا کند، دیپلماسی موفق نخواهد بود؛ نماینده دیپلماتیک یک قدرت بزرگ، برای این که بتواند منافع کشور خود را تأمین کند، باید هم‌زمان ترغیب کننده بوده، آماده سازش باشد و قدرت خارجی را به وسیله توانایی نظامی کشور خود تحت تأثیر قرار دهد. هنر دیپلماسی استفاده از ابزار مناسب در لحظه مناسب است (خرمی، ۱۳۸۹: ۱۱). در یک دیپلماسی کارآمد با معیار قراردادن منافع ملی در سیاست خارجی تلاش می‌شود تا دشمن را به مخالف، مخالف را به رقیب، رقیب را به همکار و همکار را به شریک تبدیل کرد.

۲-۱-۲. دیپلماسی انرژی و دیپلماسی نفتی

با بروز شرایط جدید و زمینه‌های رقابتی و درک اهمیت انرژی در توسعه صنعتی کشورها، مناسبات انرژی متحول گردید. با تأسیس اوپک و تحولات جهان در دهه‌ی ۹۰، انرژی در سلسله مراتب قدرت جایگاه جدیدی یافت و همه کشورهای ذی‌نفع در بازار انرژی پی بردند که با انرژی به‌عنوان یک ابزار قدرت سروکار دارند (براری، ۱۳۸۹: ۳۷-۳۶). منطقی که بر اهمیت ژئوپلیتیکی نفت جهانی حاکم است از این دیدگاه پیروی می‌کند که نفت «انرژی» محسوب می‌شود، انرژی قابل تبدیل به «پول» است، پول «کنترل» می‌آفریند و کنترل نیز "قدرت" تلقی می‌شود. در نتیجه توزیع نامتوازن منابع نفتی از حیث جغرافیای تولید و مصرف، تمامی طرف‌های موضوع را ناگزیر می‌سازد تا توجه ویژه‌ای به دیپلماسی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار نیل به اهداف و منافع ملی در سیاست خارجی داشته باشند (ذوالفقاری، ۱۳۸۸: ۲۴).

در مجموع دقیق‌ترین تعریف دیپلماسی انرژی این است که دیپلماسی انرژی هر کشور مجموعه‌ای از راهبردها، روش‌ها و تدابیری است که در رابطه با مدیریت کلان توسعه منابع انرژی، تولید، مصرف و تجارت حامل‌های انرژی در بستر رقابت و همکاری با دیگر بازیگران این عرصه اتخاذ می‌شود و هدف از آن، بهره‌برداری از فرصت‌ها و به حداکثر رساندن منابع از یک سو و رفع تهدیدها و به حداقل رساندن آسیب‌ها از سوی دیگر است (غفوری آهنگر، ۱۳۹۳: ۳۲).

نفت بیش از دیگر منابع انرژی، جنبه سیاسی داشته و یک کالای استراتژیک محسوب می‌شود که گاهی از آن به‌عنوان سلاح سیاسی تعبیر می‌کنند؛ چراکه این منبع انرژی، همواره در تدوین سیاست‌های اقتصادی کشورهای تولیدکننده و همچنین تصمیم‌گیری‌های کشورهای مصرف‌کننده، نقشی مهم ایفا می‌نماید و می‌توان آن را سیاسی‌ترین کالای اقتصادی به شمار آورد. نفت به‌مثابه یک کالای سیاسی، همواره در صحنه بین‌المللی و حتی مرادوات دیپلماتیک مطرح بوده و بسیاری از معادلات سیاسی بر اساس چگونگی دستیابی به این ماده مهم شکل گرفته است. نفت، گرداننده اصلی چرخ صنعت و صنعت، محور اساسی اقتصاد است و امروزه سیاست‌ها تا حد بسیار بالایی تابعی از اقتصاد هستند (غریبان، ۱۳۹۳: ۲۷ و ۳۱).

^۱ Hanse Morgentha

در زمینه‌ی کاربرد نفت به‌عنوان سلاح اقتصادی در سیاست خارجی، دولت‌ها می‌کوشند تا پنج هدف سیاست خارجی را با کاربرد سلاح اقتصادی دنبال کنند که عبارت‌اند از:

- ایجاد تغییری محدود در سیاست کشور هدف؛
- بی‌ثبات ساختن حکومت کشور هدف؛
- ازمیان‌بردن یک رویداد نظامی که تمایل ضعیفی آن را همراهی می‌کند؛
- تضعیف پتانسیل نظامی کشور هدف؛
- و حصول تغییراتی در سیاست دولت هدف (همتی، ۱۳۹۱: ۳۱).

دیپلماسی نفتی به‌عنوان شاخه‌ای از دیپلماسی انرژی به مهارت هدایت‌گفت‌وگوهای بین‌المللی توسط نمایندگان صنعت نفت کشور با نمایندگان دیگر کشورها برای تحقق اهداف خارجی کشور در بخش نفت اطلاق می‌گردد (عسلی، ۱۳۹۷).

۲-۲. پیشینه‌ی پژوهش

۲-۲-۱. مطالعات داخلی

آشوری با استفاده از منابع کتابخانه‌ای در مقاله‌ای با رویکرد توصیفی، ضمن برشمردن شواهد عدم موفقیت دیپلماسی انرژی ایران، فرصت‌ها، تهدیدات و نقاط ضعف و قوت ایران را در راستای تدوین دیپلماسی انرژی مناسب تبیین می‌کند. در این مقاله همچنین به دیپلماسی نفتی اوپک از بدو تاسیس، بخصوص در مواجهه با سیاست‌های آمریکا پرداخته شده و به طور خاص روابط ایران و عربستان به عنوان دو عضو مهم اوپک بررسی شده است (آشوری، ۱۳۹۳: ۳۲-۱).

طاهری فرد و همکاران در مقاله خود ضمن توصیف وضعیت صنعت نفت و گاز عراق به تحلیل نقاط ضعف و قوت قراردادهای جدید عراق و چالش‌های پیش روی عراق در این حوزه پرداخته‌اند. بنا به پیش‌بینی نویسندگان، عراق در آینده‌ای نه‌چندان دور به یک صادرکننده بزرگ نفت خام تبدیل می‌شود و با توجه به حضور شرکت‌های متعدد چینی در عراق ممکن است نفت عراق جایگزین نفت ایران در چین گردد (طاهری فرد، اخوان و برامکی، ۱۳۹۴: ۸۰-۶۱).

نجفیان و همکاران ضمن بررسی وضعیت میادین مشترک ایران با همسایگان، الزامات عملی تدوین دیپلماسی انرژی کشور را در قالب بررسی فرصت‌ها، تهدیدات و نقاط ضعف عنوان داشته‌اند و تشکیل شورای تدوین دیپلماسی انرژی کشور، تدوین منشور انرژی و فعال شدن بعد اقتصادی سفارتخانه‌ها را زمینه‌ساز دیپلماسی انرژی موفق کشور دانسته‌اند (نجفیان، جاوید و کریمی، ۱۳۹۵).

مهردادگیلگو در پژوهشی با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی دیپلماسی انرژی قطر و روابط آن با ایران پرداخته و جایگاه فعلی این کشور در حوزه انرژی را مرهون سرمایه‌گذاری‌های گسترده و حضور شرکت‌های تراز اول جهان در این کشور دانسته است (مهردادگیلگو، ۱۳۹۶: ۶-۱).

شاکری در مطالعه‌ای توصیفی-تحلیلی با بررسی علل همگرایی و واگرایی دو کشور چین و ایران طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴، روابط ایران و چین در حوزه انرژی را در قالب سیاست‌های کلی این کشور بررسی کرده است. نویسنده نزدیکی ایران به عنوان یک منبع انرژی به چین و دسترسی چین به فناوری‌های جدید در حوزه زیرساخت‌های انرژی را عامل نزدیکی دو کشور در حوزه انرژی و روابط گسترده تجاری با آمریکا را عامل اصلی تأثیرپذیری چین از تحریم‌های آمریکا، بخصوص در حوزه سرمایه‌گذاری و فعالیت در حوزه زیرساخت‌های انرژی معرفی کرده است (شاکری، ۱۳۹۶: ۲۵-۱).

یاری و رضایی با روش توصیفی-تحلیلی گره‌خوردگی دیپلماسی انرژی کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده انرژی را به واسطه‌ی مفهوم امنیت انرژی تبیین کرده‌اند. در این پژوهش از تحریم‌های بین‌المللی به عنوان بزرگترین مانع بر سر راه دیپلماسی انرژی یاد شده و تنوع دادن به شرکای تجاری در حوزه انرژی، فراهم کردن زمینه‌ی جذب سرمایه‌گذار و همچنین ایجاد قراردادهای بلندمدت نفتی را راه کاهش تأثیر این تهدید دانسته‌اند (یاری و رضایی، ۱۳۹۶: ۴۶-۲۷).

صیادی و همکاران بعد از توصیف وضعیت انرژی ایران و آسیب‌پذیری‌های این بخش، دیپلماسی انرژی ایران را مورد بررسی قرار داده و راهکارهایی برای بهبود آن ارائه کرده‌اند که شامل گسترش مناسبات منطقه‌ای و بازتعریف روابط با کشورهای دیگر از منظر تقویت منافع اقتصادی، عضویت در سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و تأثیرگذاری در تصمیم‌سازی نهادهای مؤثر در حوزه انرژی بویژه سازمان اوپک می‌باشد (صیادی و حسین‌پور و حیدرزاده، ۱۳۹۶: ۱۲۱-۱۱۰).

۲-۲-۲. مطالعات خارجی

اسمیت^۱ در مقاله‌ی خود به بررسی تحریم‌های آمریکا و اتحادیه‌ی اروپا، تأثیر آن بر صادرات و سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی ایران سخن گفته و تهدید ایران به بستن تنگه هرمز در صورت اعمال تحریم‌های بیشتر را بررسی کرده است. محقق با مرور گفته‌های صاحب‌نظران نتیجه می‌گیرد که علی‌رغم تهدیدات مکرر، ایران در عمل راغب به انجام چنین کاری نیست، اما به خوبی توانسته با این حربه در مقاطع مختلف قیمت نفت را افزایش داده و ضمن افزایش درآمد نفتی خود به اقتصادهای غربی ضربه بزند (اسمیت، ۲۰۱۲: ۱۰-۱).

پنت^۲ در پژوهشی به بررسی بازگشت ایران به بازارهای جهانی انرژی بعد از توافق هسته‌ای پرداخته است. در این پژوهش از تغییر مسیر سیاست‌های نفت و گاز ایران به سمت جذاب کردن قراردادهای سرمایه‌گذاری انرژی در داخل کشور، همکاری در سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی در خارج کشور به منظور تضمین امنیت صادرات، صادرات گاز به وسیله‌ی خط لوله و کاهش مصرف انرژی در حوزه داخلی با پیاده‌سازی بحث هدفمندی یارانه‌ها صحبت شده است. در بحث دیپلماسی انرژی، جذب سرمایه خارجی و سرمایه‌گذاری برای ساخت پالایشگاه نفتی در کشورهای دیگر به‌عنوان مهم‌ترین ملزومات موفقیت دیپلماسی انرژی ایران معرفی شده‌اند (پنت، ۲۰۱۶: ۳۵-۲۳).

¹ Smith

² Pant

استین^۱ در گزارشی جامع، به تشریح سیاست روسیه برای استفاده از ترکیه برای انتقال انرژی به اروپا و اهرمی سیاسی در مقابل تحریم‌ها پرداخته است. وی به بررسی قرارداد گازی ایران و ترکیه و همراهی ترکیه با ایران در دور زدن تحریم‌های آمریکا و سیاست مستقل ترکیه در حوزه انرژی در قبال ایران و اربیل پرداخته است و نهایتاً از تلاش ترکیه برای تثبیت جایگاه خود به عنوان کریدور صادرات انرژی صحبت کرده است (استین، ۲۰۱۷: ۱۳-۱).

سزنک^۲ و پالاکندا^۳ به بررسی چارچوب تولید، شرکت های فعال در حوزه انرژی و نیاز هند به ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس به عنوان یک منبع انرژی پرداخته اند. نویسندگان علت تقویت روابط کشورهای حاشیه خلیج فارس و هند را منطف شدن توجه آمریکا از این منطقه به سمت خاور دور دانسته و از سیاست عربستان برای سرمایه‌گذاری عظیم در هند برای ساخت پالایشگاه با هدف مصون ماندن از خطر نوسانات تقاضا در بازار صحبت می‌کند. محققین در ادامه ضمن بررسی روابط ایران و هند، توضیح می‌دهند که چگونه عربستان با افزایش تولید و پایین نگه داشتن قیمت نفت، درصدد افزایش سهم در بازار و با مشکل مواجه کردن رقبای نفتی از جمله ایران و تولیدکنندگان نفت شیل آمریکا برآمده است (سزنک و پالاکندا، ۲۰۱۷: ۲۳-۱).

۳. روش شناسی پژوهش

۳-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر نحوه‌ی گردآوری داده‌ها توصیفی و موردی است؛ چراکه نتایج حاصل از آن می‌تواند در سیاست‌گذاری حوزه نفتی ایران مورد استفاده قرار گیرد و در آن سعی می‌شود با مشاهده تمامی جوانب یک پدیده و بررسی فرایند آن در ارتباط با سایر پدیده‌ها، شناختی جامع از آن فراهم آید.

۳-۲. روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این طرح، ترکیبی از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی است. در فاز کتابخانه‌ای، منابعی از قبیل مقالات، پژوهش‌نامه‌ها، مجلات، گزارشات، بانک‌های اطلاعاتی، نشریه‌ها، مطبوعات، اسناد تحقیقات گذشته و مصاحبه‌ی کارشناسان مربوطه مورد بررسی دقیق قرار گرفته و در بعد میدانی پرسشنامه طراحی شده، توسط خبرگان و کارشناسان مرتبط با موضوع پژوهش تکمیل گردیده است.

۳-۳. جامعه آماری و نمونه پژوهش

جامعه‌ی آماری این پژوهش کارشناسان عرصه‌ی دیپلماسی و صنعت نفت است و در این پژوهش برای انتخاب نمونه از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. نمونه‌گیری هدفمند که نمونه‌گیری غیر احتمالی، هدف‌دار یا کیفی نیز نامیده می‌شود، به معنای انتخاب هدف‌دار واحدهای پژوهش برای کسب دانش یا اطلاعات است

¹ Stein

² Seznec

³ Pallakonda

(فرهت مقام، ۱۳۹۷: ۴۸). نمونه‌ی آماری انتخاب شده دربرگیرنده‌ی تعدادی از فارغ‌التحصیلان دانشگاه نفت، کارشناسان شرکت مهندسی توسعه نفت، بخش صادرات میدان پارس جنوبی، بورس انرژی و همچنین مرکز مطالعات بین‌المللی انرژی است. از میان پرسشنامه‌های توزیع شده در میان نمونه‌ی آماری، ۴۵ پرسش‌نامه تکمیل و برگشت داده شده است.

۳-۴. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش از روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی و نرم‌افزار Excel استفاده شده است. برای اطمینان از روایی، پرسش‌نامه در اختیار چند تن از کارشناسان قرار گرفت تا ابهامی در آن وجود نداشته باشد و به‌منظور تأیید پایایی پرسشنامه نرخ ناسازگاری ماتریس مقایسه زوجی محاسبه و بررسی گردید.

۳-۵. تکنیک SWOT

رویکردها و تکنیک‌های زیادی در تجزیه و تحلیل فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک مورد استفاده قرار می‌گیرند که تکنیک سوات (SWOT) معروف‌ترین آنهاست (اسلامی، ۱۳۹۷: ۸). تکنیک یا ماتریس سوات ابزاری است برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن، به‌منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل سیستم (خسروچردی، ۱۳۹۶: ۵۷). روش کلی کار در رویکرد سوات بدین ترتیب است (نقنه، ۱۳۹۳: ۴۹):

- تدوین یا تشخیص مأموریت سازمان یا اهداف استراتژیک موضوع مورد بررسی؛
- تعیین وضعیت داخلی فعلی و وضعیت محیطی (شناسایی نقاط ضعف، قوت، تهدید و فرصت‌ها)؛
- تعیین استراتژی‌های مناسب جهت حرکت از وضع کنونی به وضعیت هدف.

منظور از نقاط ضعف، قدرت، تهدیدها و فرصت‌ها در این تکنیک به شرح زیر است:
ضعف‌ها: محدودیت‌ها یا عدم کارایی در استفاده از منابع و مهارت‌ها و توانایی‌ها که مانعی جدی برای عملکرد موفقیت‌آمیز هر مجموعه و به‌مثابه کاستی به شمار می‌روند. فقدان منابع و تسهیلات و هرگونه ضعف در توانایی‌های مدیریتی می‌تواند جزو نقاط ضعف محسوب شوند (چزگی، ۱۳۹۵: ۹۷).

قوت‌ها: هر نوع منابع یا قابلیت موجود هستند که اگر به‌درستی بر روی آن‌ها سرمایه‌گذاری صورت گیرد، می‌توانند به یک برتری و مزیت تبدیل شوند (اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۰۰).

تهدیدها: منظور از تهدیدها موقعیت‌های نامطلوب اما پراهمیت محیط است که می‌توانند موانعی اساسی برای موقعیت جاری یا آتی ایجاد کنند (چزگی، ۱۳۹۵: ۹۷).

فرصت‌ها: همواره در محیط خارجی تعریف می‌شوند و مزیت‌های نسبی و پتانسیل‌های منطقه‌ای هستند که برنامه‌ریزان سعی دارند با استفاده از روش‌ها و تدابیر مختلف آن‌ها را از قوه به فعل درآورند. فرصت‌ها ممکن است در شرایط حاضر امکان بروز نداشته باشند و یا حتی تحت تأثیر عوامل مختلف کاهش یافته و یا در معرض نابودی قرار گیرند (عسکرآبادی، ۱۳۹۵: ۱۷).

بعد از شناسایی نقاط ضعف، قدرت، تهدید و فرصت‌ها، این عوامل در ماتریس سوات تلافی داده می‌شوند و به واسطه‌ی آن‌ها استراتژی‌های پیش رو استخراج می‌گردد (کارگر شورکی، ۱۳۹۵: ۲۷-۲۶). انواع این استراتژی‌ها و مبنای شکل‌گیری آن‌ها در جدول شماره (۱) بازتاب یافته است:

جدول شماره (۱) نمای کلی ماتریس SWOT و استراتژی‌های چهارگانه‌ی حاصل از آن

ضعف‌ها Weaknesses(W)	قوت‌ها Strengths(S)	
استراتژی محافظه‌کارانه (WO) غلبه بر ضعف‌ها با استفاده از فرصت‌ها	استراتژی تهاجمی (SO) بهره‌گیری از نقاط قوت برای استفاده از فرصت‌ها	فرصت‌ها (O) Opportunities(O)
استراتژی تدافعی (WT) کاهش تأثیر تهدیدات با استفاده از کاهش نقاط ضعف	استراتژی رقابتی (ST) استفاده از نقاط قدرت به‌منظور حذف یا کاهش تهدیدات	تهدیدها (T) Threats(T)

منبع: یافته‌های پژوهش

مدل سوات هیچ استراتژی خاصی را به سازمان دیکته نمی‌کند، بلکه این مدل به استراتژیست‌ها کمک می‌کند تا ابتدا مجموعه‌ای از استراتژی‌ها را متناسب با فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط قوت و نقاط ضعف خلق نمایند و پس از آن از میان استراتژی‌های خلق شده، مناسب‌ترین آن‌ها را اتخاذ نمایند (کارگر شورکی، ۱۳۹۵: ۲۵).

۳-۶. تحلیل سلسله‌مراتبی فازی

تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه (MCDM)، مبحثی است که به فرایند تصمیم‌گیری در حضور معیارهای متفاوت و بعضاً متناقض با یکدیگر می‌پردازد (طالبی گیگلو، ۱۳۹۶: ۵۵). تکنیک فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی یا AHP یکی از شناخته‌شده‌ترین انواع تصمیم‌گیری چندمعیاره است که به‌خصوص هنگامی که با معیارهای کیفی مواجه باشیم مورد استفاده قرار می‌گیرد (امیدوار، ۱۳۹۶: ۳۷). این تکنیک نخستین بار در دهه‌ی ۱۹۷۰ میلادی توسط پرفسور ساعتی (عراقی الاصل) ارائه شد. تکنیک AHP مسائل پیچیده را بر اساس یک رویکرد منطقی مورد بررسی قرار می‌دهد و امکان تحلیل آن‌ها را به شکلی ساده فراهم می‌آورد (محمودی، ۱۳۹۶: ۲۹).

شش گام اساسی فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به شرح زیر است (دقیقی، ۱۳۹۶: ۸۳):

- شناسایی اهداف و تعیین اهداف؛
- شکستن مسئله به ساختار سلسله‌مراتبی و اجزای تصمیم (هدف، معیار، زیرمعیارها و گزینه‌های تصمیم)؛
- انجام مقایسات زوجی میان اجزای تصمیم و تشکیل ماتریس مقایسه زوجی؛
- تعیین اوزان نسبی اجزای تصمیم؛
- بررسی نرخ ناسازگاری ماتریس‌ها برای اطمینان از این امر که نظرات تصمیم‌گیرندگان سازگار است؛

— و ترکیب اوزان نسبی به منظور به دست آوردن رتبه نهایی گزینه‌های تصمیم.

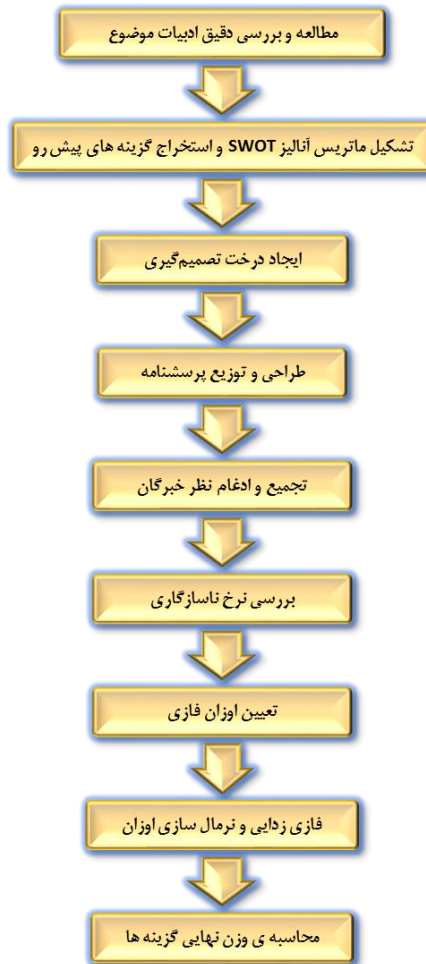
از آنجایی که فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی سنتی، قابلیت انعکاس کامل سبک تفکر انسانی را دارا نیست، بهتر است تا با استفاده از اعداد فازی که سازگاری بیشتری با عبارات کلامی و بعضاً مبهم انسانی دارند به تصمیم‌گیری در دنیای واقعی پرداخت (محمدی، ۱۳۹۶: ۴۸). نظریه فازی در سال ۱۹۶۵ توسط پروفیسور لطفی عسگرزاده، دانشمند ایرانی تبار و استاد دانشگاه برکلی آمریکا معرفی شد. این نظریه، نظریه‌ای برای اقدام در شرایط عدم قطعیت است و قادر است تا بسیاری از مفاهیم، متغیرها و سیستم‌های نادقیق و مبهم را به شکل ریاضی درآورده و زمینه‌ی استدلال، استنتاج، کنترل و تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت را فراهم آورد (فرهت مقام، ۱۳۹۷: ۵۱).

اگرچه روش‌های متعددی از جمله روش میانگین هندسی بوکلی و چانگ برای فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی پیشنهاد شده است، اما این روش‌ها با مشکلات عدیده‌ای از جمله پیچیدگی و محاسبات طولانی و یا حصول اوزانی غیرواقعی، برابر با صفر و یا حتی منفی همراه هستند (محمدی، ۱۳۹۶: ۵۲-۴۸)؛ لذا در این پژوهش به جای استفاده از روش‌های مذکور، از الگوریتم AHP فازی بهبودیافته استفاده شده است که مراحل آن به صورت خلاصه به صورت زیر است (تابش مفرد، ۱۳۹۶: ۳۴-۳۳):

- ادغام ماتریس‌های مقایسات زوجی با استفاده از روش میانگین هندسی؛
- به دست آوردن میانگین هندسی سطرها؛
- به دست آوردن مجموع میانگین هندسی سطرها؛
- ضرب میانگین هندسی سطرها در معکوس مجموع میانگین هندسی؛
- دیفازی کردن وزن‌های فازی؛
- نرمال کردن وزن معیارها با روش نرمال‌سازی خطی.

۳-۷. طرح تحقیق (الگوریتم اجرای پژوهش)

الگوریتم اجرای کلی این پژوهش در قالب شکل شماره (۱) ارائه شده تا بتوان دیدی جامع از روش اجرای این تحقیق به دست آورد. در نخستین گام، منابع متعددی از قبیل مقالات، پژوهش‌نامه‌ها، مجلات، گزارشات، بانک‌های اطلاعاتی، نشریه‌ها، مطبوعات، اسناد تحقیقات گذشته و مصاحبه‌ی کارشناسان مربوطه مورد بررسی دقیق قرار گرفته و به‌واسطه‌ی بستر به وجود آمده از مطالعات و بررسی‌های گام قبل، نقاط ضعف، قوت، تهدیدات و فرصت‌های پیش روی دیپلماسی نفتی ایران شناسایی شده و مهم‌ترین ملزومات یک دیپلماسی نفتی موفق، در قالب ماتریس آنالیز SWOT استخراج می‌گردد. برای رتبه‌بندی گزینه‌های به دست آمده از این ماتریس، روش تحلیل سلسله‌مراتبی به کار گرفته می‌شود.

شکل شماره (۱) الگوریتم اجرای پژوهش

منبع: یافته های پژوهش

در آغاز مسیر استفاده از تحلیل سلسله مراتبی فازی، درخت تصمیم گیری یا درخت سلسله مراتبی در سه سطح هدف، معیار و گزینه ها ساخته می شود. سپس برای وزن دهی معیارها و گزینه ها پرسش نامه ای بر مبنای مقایسه ی زوجی عناصر ساخته می شود. عبارات کلامی به کار برده شده در پرسشنامه و طیف فازی متناظر با آن در جدول شماره (۲) قابل مشاهده است.

جدول شماره (۲) عبارات کلامی به کار برده شده در پرسش‌نامه و طیف فازی متناظر

اعداد فازی مثلثی متناظر	معیارهای زبانی
(۱،۱،۱)	اهمیت یکسان
(۱،۲،۳)	اهمیت یکسان تا نسبتاً مهم‌تر
(۲،۳،۴)	اهمیت نسبتاً مهم‌تر
(۳،۴،۵)	اهمیت نسبتاً مهم‌تر تا اهمیت زیاد
(۴،۵،۶)	اهمیت زیاد
(۵،۶،۷)	اهمیت زیاد تا اهمیت بسیار زیاد
(۶،۷،۸)	اهمیت بسیار زیاد
(۷،۸،۹)	اهمیت بسیار زیاد تا کاملاً مهم‌تر
(۸،۹،۱۰)	اهمیت کاملاً مهم‌تر

منبع: چو، سان^۲ و یِن^۳، ۲۰۱۲: ۶۵

بعد از جمع‌آوری پرسشنامه‌های تکمیل شده توسط خبرگان، پرسش‌نامه‌ها تجمیع شده و در قالب ماتریس ادغام شده از لحاظ نرخ ناسازگاری بررسی می‌شوند؛ چنانچه این نرخ کمتر از ۰/۱ بود، اوزان فازی و سپس اوزان غیرفازی معیارها و گزینه‌ها بر اساس الگوریتم AHP فازی محاسبه شده و نهایتاً بعد از نرمال‌سازی، وزن نهایی هر گزینه محاسبه می‌گردد (عبیدی و مبینی‌دهکردی، ۱۳۹۸: ۲۸).

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

۴-۱. استخراج استراتژی‌های کاهش تأثیر تحریم‌های نفتی با استفاده از تکنیک SWOT در این بخش، نخست با استفاده از اطلاعات حاصل از بررسی منابع متعددی از قبیل مقالات، پژوهش‌نامه‌ها، مجلات، گزارشات، بانک‌های اطلاعاتی، نشریه‌ها، مطبوعات، اسناد تحقیقات گذشته و مصاحبه کارشناسان مربوطه، عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر دیپلماسی نفتی ایران مطابق جدول شماره (۳) شناسایی گردیده است؛ سپس استراتژی‌های چهارگانه‌ی تهاجمی، محافظه‌کارانه، رقابتی و تدافعی با کمک محصل ماتریس سوات و تجربه‌ی ایران و کشورهای از قبیل لیبی، عراق، سوریه، روسیه و ونزوئلا، مطابق جدول شماره (۴) استخراج و نهایتاً تشریح شده‌اند.

جدول شماره (۳) عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر دیپلماسی نفتی ایران

عوامل داخلی	
نقاط قوت	نقاط ضعف
وجود تجربه‌ی بیمه‌های داخلی (S1)	عدم حضور گسترده‌ی بخش خصوصی در صادرات نفت (W1)
بهره‌مندی از ناوگان عظیم نفت‌کش (S2)	کمبود منابع مالی جهت اجرای پروژه‌های انرژی کشور (W2)

¹ Chou

² Sun

³ Yen

بارس نفت و فرآورده‌های نفتی (S3) ظرفیت بالای پالایشی و پتروشیمی (S4) اشراف بر تنگه‌ی هرمز (S5) حضور پررنگ بخش خصوصی در صنعت پتروشیمی (S6) وجود تجربه‌ی تحریم‌های قبلی (S7) هزینه‌ی تمام‌شده‌ی پایین نفت (S8) بهره‌مندی از خوراک ارزان نفتی و گازی (S9) دسترسی به آب‌های آزاد (S10)	کندی فعالیت‌های توسعه‌ای صنعت نفت و پتروشیمی و کثرت پروژه‌های ناتمام (W3) ضعف تکنولوژیک (W4) وابستگی کشور به درآمدهای نفتی (W5)
عوامل خارجی	
تهدیدات	فرصت‌ها
تحریم‌های آمریکا (T1) عدم اجرای برنامه عملیاتی مشخص از سمت سایر طرفین پایبند به برجام (T2) عدم پیروی شرکت‌های خصوصی از رویکرد دولت‌هایشان (T3) روند روبه‌رشد تولید نفت سایر کشورها (T4) برداشت سریع از میادین مشترک ایران (T5)	باقی‌ماندن قدرت‌های بزرگ جهانی در برجام و مخالفت آن‌ها با آمریکا (O1) وجود همسایگان فعال در صنعت نفت (O2) اعمال تحریم‌های نفتی بر کشورهای نیازمند نفت و سوخت (O3) وابستگی شدید کشورهای شرق آسیا، ترکیه و عراق به محصولات پتروشیمی (O4) فراگیری بیماری کرونا (O5) روند روبه‌رشد استفاده از ارزهای دیجیتال (O6) سیاست‌های یک‌جانبه‌ی آمریکا و تحریم کشورهای مختلف (O7) تمایل چین برای تبدیل یوآن به ارزی بین‌المللی (O8)

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره (۴) عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر دیپلماسی نفتی ایران

استراتژی محافظه‌کارانه (WO)	استراتژی تهاجمی (SO)
اجاره یا خرید واحدهای پتروشیمی و پالایشی در کشورهای دیگر (W1, W2, W3, W4, W5-O1, O4) به‌کارگیری ارزهای دیجیتال (W5-) (O1, O3, O4, O6, O7)	تمرکز بر روی صادرات فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی (S2, S4, S6, S7-O3, O5, O7) صادرات به ونزوئلا، سوریه و کره‌ی شمالی (S1, S2, S4, S7, S8, S9, S10-O1, O2, O3, O5) استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه برای صادرات نفت (S7, S8-O2)
استراتژی تدافعی (WT)	استراتژی رقابتی (ST)
جذاب سازی قراردادهای نفتی و انعقاد قراردادهای بلندمدت (W2, W3, W4, W5-T1, T2, T3, T4, T5)	ارائه‌ی تخفیف (S8, S9, S10-T1, T2, T3, T4, T5) استفاده از تنگه‌ی هرمز و نیروهای نیابتی به‌عنوان اهرم فشار (S5-T1, T2, T4)

منبع: یافته‌های پژوهش

۴-۱-۱. استراتژی‌های تهاجمی

۱. تمرکز بر روی صادرات فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمی

با توجه به سهولت تحریم نفت ایران از سوی آمریکا، حرکت به سمت صادرات فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی می‌تواند به‌عنوان یکی از مؤثرترین راهکارهای کاهش فشارهای وارده، از سمت ایران به کار گرفته شود؛ چنان که مقام معظم رهبری نیز با بصیرت خود همواره بر قطع وابستگی به صادرات نفت خام تأکید کرده‌اند (دانشگر و مقدم، ۱۳۹۵: ۱۳). با توجه به ظرفیت قابل توجه ایران در تولید فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی و عملکرد قابل قبول این بخش در دور قبلی تحریم‌های نفتی می‌توان انتظار داشت که این راهکار در برهه فعلی نیز از فشار تحریم‌ها بر ایران بکاهد. لیبی نمونه دیگری است که نشان می‌دهد چگونه می‌توان علی‌رغم تحریم‌ها به صادرات فرآورده‌های نفتی ادامه داد؛ چراکه اگرچه سازمان ملل از سال ۲۰۱۴ تمام تلاش خود را برای فروش غیرقانونی نفت خام به کار بسته است، اما قاچاق فرآورده‌های نفتی به کشورهای همسایه و اروپا جایگزین آن شده و رونق گرفته است (دوپارک^۱، فرر^۲ و هراری^۳، ۲۰۲۰: ۴). در زمینه‌ی فرآورده‌های نفتی، کشورهای همسایه از قبیل عراق و افغانستان نیاز بالایی به فرآورده‌های نفتی ایران داشته (ترازنامه هیدروکربوری کشور، ۱۳۹۴: ۲۰۶-۲۰۵) و نام چین و هند نیز به‌عنوان دو شریک اقتصادی ایران در دور قبلی تحریم‌ها، در میان بزرگ‌ترین واردکنندگان فرآورده‌های نفتی به چشم می‌خورد (راديو فردا، ۱۳۹۸). در باب محصولات پتروشیمی نیز وابستگی شدید کشورهای شرق آسیا، ترکیه و عراق به محصولات ایران فرصتی است که می‌توان در کنار مزایایی از جمله توان بخش خصوصی و خوراک ارزان از آن بهره گرفت (شیرجیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۹۲).

۲. صادرات به ونزوئلا، سوریه و کره‌ی شمالی

ایران تنها کشوری نیست که از تحریم‌های آمریکا و به طور خاص از تحریم‌های نفتی این کشور رنج می‌برد؛ لذا ایران می‌تواند با استفاده از تجارب قبلی خود و تجربه بیمه‌های داخلی، با استفاده از ناوگان بزرگ نفت‌کش‌های خود، از دسترسی به آب‌های آزاد استفاده کرده و نفت و محصولات نفتی خود را به کشورهایی از قبیل سوریه، ونزوئلا و کره شمالی صادر کند. به‌عنوان مثال از آنجایی که تحریم‌ها دسترسی سوریه به سیستم مالی بین‌المللی را قطع کرده‌اند، واردات نفت و سوخت برای این کشور از لحاظ مواجهه با تحریم‌های بیشتر اگر نگوئیم بدون هزینه است لاقلاً هزینه‌ی بسیار کمتری از نبود سوخت و نفت خام برای دمشق به همراه دارد (شار^۴، ۲۰۱۹: ۳). اگرچه ونزوئلا هنوز هم صادرکننده نفت به شمار می‌رود اما کمبود سوخت در این کشور و شیوع بیماری کرونا (کاهش مصرف بنزین در ایران) فرصتی به وجود آورده است که می‌توان از آن برای صادرات بنزین به ونزوئلا استفاده کرد. هزینه پایین تولید نفت و خوراک در ایران یکی از مهم‌ترین نقاط قوتی است که با کاهش هزینه تولید این امکان را به ایران می‌دهد که نفت و محصولات نفتی خود را حتی از طریق دورزدن قاره آفریقا به سوریه و یا به ونزوئلا در آن سر دنیا برساند. ناگفته نماند که بخش کوچکی از نفت خریداری شده

¹ Duparc

² Ferrer

³ Harari

⁴ Shaar

ایران توسط چین نیز به کره شمالی صادر می‌شود که هیچ‌گاه به تحریم‌های ضدایرانی پایبند نبوده است (کترمن، ۲۰۲۱: ۴۵). در مجموع اگرچه تحریم‌های آمریکا و اروپا ارسال نفت و فرآورده‌های آن به نقاط مختلف از جمله سوریه را دشوار کرده است، اما اصول حاکم بر عبور و مرور در دریا و آزادی ناوبری، توانایی این تحریم‌ها را محدود کرده است (بوکه^۱، ۲۰۱۹: ۲۸-۲۷).

۳. استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه برای صادرات نفت
استفاده از زیرساخت‌های کشورهای صادرکننده نفتی که در همسایگی ایران وجود دارند یکی از روش‌هایی است که می‌تواند برای دورزدن تحریم‌ها مورد استفاده قرار گیرد. با انتقال نفت ایران به عراق و مخلوط کردن نفت این کشور با نفت ایران، می‌توان با تغییر در مشخصات نفت صادراتی، نفت مخلوط شده را به مشتریان ایران به‌خصوص چین فروخت. علاوه بر این، ایران می‌تواند نفت خود را از طریق دریای خزر به قزاقستان و یا از طریق خشکی به آذربایجان صادر کند و با ترکیب نفت خود با نفت صادراتی این دو کشور، تحریم‌ها را دور بزند. همچنین می‌توان نفت کشور را به روسیه فروخت تا روسیه از آن برای مصارف داخلی استفاده کند و در عوض صادرات نفت خود را افزایش دهد و یا در صورتی که قزاقستان و آذربایجان از دریافت مستقیم نفت ایران امتناع کنند، با توجه به صادرات نفت روسیه به این دو کشور از طریق خط لوله، می‌توان این کار را به‌واسطه روسیه انجام داد. همه این موارد تنها در صورتی ممکن به نظر می‌رسد که ایران به‌واسطه هزینه پایین تولید نفت تخفیف خوبی برای کشورهای مذکور قائل شود (شیرجیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۰۳-۱۱۰۲ و ۱۱۰۹).

۴-۱-۲. استراتژی‌های رقابتی

۱. ارائه تخفیف

دسترسی به ذخایر عظیم نفتی با هزینه پایین تولید نفت و مزیت نسبی خوراک گازی این امکان را به ایران می‌دهد که در شرایط اضطرار با استفاده از اعمال تخفیف، جذابیت نفت، فرآورده‌های نفتی و پتروشیمی ایران را برای مشتریان این محصولات بالا ببرد. در زمینه محصولات پتروشیمی علاوه بر خوراک ارزان، دسترسی به آب‌های آزاد نیز چه از لحاظ سهولت صادرات و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل و چه از لحاظ مصارف قابل توجه آب در واحدهای پتروشیمی از هزینه‌های این صنعت کاسته و امکان اعمال تخفیف را فراهم کرده است. اعمال تخفیف برای مشتریان راهکاری است که ایران در شرایط سخت جنگ تحمیلی آن را آزموده است (غفوری آهنگر، ۱۳۹۳: ۴۹)؛ صدام حسین نیز در زمان تحریم عراق به‌واسطه قیمت‌گذاری ارزان‌تر نفت خود و شبکه‌ای پیچیده، با استفاده از کوپن‌های نفتی، به دور از چشم ناظران سازمان ملل به منابع مالی دست یافته و یا از این ابزار برای کسب حمایت کمپانی‌ها و سیاستمداران بزرگ روسیه، فرانسه و ... بهره جسته است (ساجس^۲ و

¹ Boke

² Sachs

مایر^۱، ۲۰۰۴؛ شورای روابط خارجه: ۲۰۰۵)

۲. استفاده از تنگه‌ی هرمز و نیروهای نیابتی به‌عنوان اهرم فشار تنگه‌ی هرمز به‌عنوان آبراهی که درصد قابل‌توجهی از نفت موردنیاز جهان را از خود عبور می‌دهد می‌تواند از طریق کاهش حجم صادرات و افزایش قیمت نفت، به‌عنوان ابزاری برای واردکردن فشار به آمریکا و کشورهای واردکننده نفتی که از آمریکا تبعیت کنند مورداستفاده قرار گیرد. علی‌رغم استفاده قطر، کویت و عراق از این تنگه، عربستان مهم‌ترین کشوری است که از تنگه‌ی هرمز برای صادرات نفت استفاده می‌کند چراکه که قطع یا کاهش صادرات این کشور به‌عنوان بزرگ‌ترین دارنده ظرفیت مازاد نفت، قدرت مقابله با کمبود عرضه جهانی نفت را در صورت بسته شدن تنگه هرمز به مقدار زیادی خواهد کاست (رتنر^۲، ۲۰۱۸ ک ۶-۴). با این حال به دلیل هزینه بالای بستن تنگه هرمز برای خود ایران، می‌توان به‌جای بستن آن تنها به انجام آزمایش‌های گاه و بیگاه برای اعلان هشدار بسنده کرد یا در شرایط مقتضی از این موقعیت استراتژیک برای واردکردن فشار متقابل همچون داستان آزادی نفت کش آدریان دریا ۱ استفاده کرد (ریدان^۳، ۲۰۲۰).

۴-۱-۳. استراتژی‌های محافظه کارانه

۱. اجاره یا خرید واحدهای پتروشیمی و پالایشی در کشورهای دیگر بسیاری از کشورها زنجیره تولید و استفاده از نفت خام خود را با ساخت یا خرید پالایشگاه در خارج از کشور تکمیل کرده‌اند؛ به‌نحوی که اکنون نفت کویت به‌سختی در بازار پیدا می‌شود، چراکه در پالایشگاه‌های متعلق به این کشور در داخل یا خارج از مرزهای آن پالایش و صادر می‌شود. حتی کشورهای بزرگی مانند عربستان که سیطره کاملی بر بازارهای نفت دارند نیز در کشورهای مصرف‌کننده، پالایشگاه‌هایی تأسیس کرده‌اند که نفت خود را در همان جا و بعد از تبدیل به فرآورده به فروش می‌رسانند و به‌این ترتیب صادرات و درآمد صادراتی نفتی خود را تضمین می‌کنند. ایران نیز می‌تواند از ظرفیت خالی بسیاری از پالایشگاه‌های دنیا که زیر ظرفیت خود تولید می‌کنند استفاده کند. به‌این ترتیب که ظرفیت آن‌ها را اجاره کرده و با استفاده از نفت خودمان با عاملیت دولت یا بخش خصوصی، هزینه پالایش را به آنها پرداخته و فرآورده نهایی را خود صادر کند (فارس نیوز، ۱۳۹۸). با توجه به‌کندی فعالیت‌های توسعه‌ای صنعت نفت و پتروشیمی و پروژه‌های ناتمام متعدد، اجاره یا خرید واحدهای کوچک فرآوری نفت و محصولات پتروشیمی (ترجیحاً مستقل از روابط مالی با آمریکا) در کشورهای همچون چین و هند که وابستگی شدیدی به محصولات پتروشیمی ایران دارند، می‌تواند گزینه‌ی مناسبی برای استفاده از ظرفیت تولید نفت ایران و درعین حال نزدیکی به مصرف‌کننده نهایی باشد (شیرینجیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۰۶-۱۱۰۵).

¹ Miller

² Ratner

³ Raydan

۲. به‌کارگیری ارزهای دیجیتال

خارج بودن ارزهای دیجیتال از حوزه‌ی تسلط دولت‌ها و بانک‌های مرکزی و ناشناس بودن مبدأ و مقصد تراکنش‌ها، امکان بی‌نظیری برای جمهوری اسلامی فراهم می‌کند تا بتواند فرایند دورزدن تحریم‌ها را گسترده‌تر کند. نکته‌ی جالب اینجاست که نرخ پایین برق در ایران سبب شده است سرمایه‌گذارانی از چین، مالزی، روسیه و کشورهای اروپایی به ایران بیایند تا مزارع خود را در بیابان‌های ایران به بهره‌برداری برسانند (دهقانی، ۱۳۹۹).

اگرچه تحریم‌های آمریکا کشورهایی همچون چین، روسیه و ترکیه را به فکر استفاده از ارزهای دیجیتال انداخته است (کوین تلگراف^۱، ۲۰۲۰)، اما جدی‌ترین مورد استفاده‌ی آن در مقابله با تحریم‌های آمریکا، مربوط به کشور ونزوئلا است که با راه‌اندازی یک واحد پولی مبتنی بر نفت با نام پترو تلاش کرد تا شرایط را برای تداوم فروش نفت خود به دور از نظام دلاری آمریکا فراهم نماید؛ این کشور توانست تا بدین‌وسیله، در ازای فروش پترو، ارزی غیر از ارز رایج ونزوئلا دریافت کند که میزان آن حدود دو میلیارد و هفتصد میلیون دلار است (تسنیم، ۱۳۹۸).

۳. به‌کار بستن پیمان‌های پولی و حذف دلار از مبادلات

در شرایطی که آمریکا از طریق فدرال رزرو و جریان دلار می‌تواند هر کشوری را تحریم کند، کاهش وابستگی به دلار آمریکا و استفاده از سازوکار پیمان‌های پولی یکی از اصلی‌ترین راه‌های پیش روی ایران در شرایط کنونی است. در این روش برای دورزدن تحریم به‌جای ارز ثالث از ارزهای ملی دو کشور برای مبادلات استفاده می‌شود. در بند چهارم سیاست‌های کلی برنامه‌ی ششم توسعه نیز بر انعقاد پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه با کشورهای طرف تجارت، در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تأکید شده است؛ لذا می‌بایست با رفع موانع موجود و عزم جدی پیمان‌های پولی منعقد شده با چین، روسیه، ترکیه، عراق و پاکستان را هرچه زودتر عملیاتی کرد (دنیای اقتصاد ج، ۱۳۹۹).

مسئله‌ی دلارزدایی تنها محدود به ایران نیست. پس از تحریم روسیه در سال ۲۰۱۴ بر سر داستان اوکراین، این کشور تصمیم گرفت تا در مبادلات تجاری خود از ارزهای ملی استفاده کند و تا جایی که امکان دارد استفاده از دلار را در روابط خود کاهش دهد؛ در نتیجه از سال ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ تاکنون، روسیه توانسته در روابط تجاری خود با چین، استفاده از دلار را بیش از ۵۰ درصد کاهش دهد (شوری، ۱۳۹۹). تحریم‌های آمریکا علیه شرکت‌های روسی فعال در زمینه انرژی عراق سبب مطرح‌شدن موضوع پیمان‌های دوجانبه پولی و تبادلات مالی به صورت روبل و دینار نیز شده است (محموظی، ۱۳۹۸). بانک مرکزی چین با هدف تبدیل یوان به یک ارز بین‌المللی کامل و جهانی‌سازی آن تاکنون اقدام به برقراری پیمان پولی با بیش از ۳۲ کشور کرده است (خبرگزاری دانشجو، ۱۳۹۹). راهکار فروش یوانی بخشی از نفت ونزوئلا و تلاش برای ایجاد بسترهای مالی مستقل از نظام بانکی مبتنی بر دلار آمریکا با کمک چین و روسیه، کارآمدترین اقدام ونزوئلا در مقابله با تحریم‌های آمریکا

^۱ Cointelegraph

بوده است (مسیر اقتصاد، ۱۳۹۸). کره شمالی به‌عنوان یکی از کشورهایی که از جانب آمریکا تحت تحریم‌های شدید قرار گرفته است، برای پیوند با فضای مالی بین‌المللی از بانک‌های چین استفاده می‌کند و بانک‌های این کشور توانسته‌اند با استفاده از گستردگی فضای مالی یوانی، تلاش‌های آمریکا برای انزوای این کشور را به چالش بکشند. در حال حاضر علاوه بر بانک‌های چینی مستقر در خارج از خاک این کشور، بانک‌های متعددی از کشورهای مختلف امکان انجام عملیات یوانی را پیدا کرده‌اند. در نتیجه از آنجایی که این فضای مالی خارج از اختیار و نظارت آمریکا است، امکان فشار تحریمی بر آن سخت شده و در برخی موارد ناممکن است (مسیر اقتصاد ب، ۱۳۹۸). شرایط دشوار ونزوئلا و کره شمالی نشان می‌دهد که چین برخلاف کشورهای اروپایی، امکان و توانمندی اقدام برخلاف تحریم‌های آمریکا را دارد و حاضر است با تعامل نزدیک با کشورهای تحت تحریم آمریکا، شرایط را برای ایجاد بستر تبادل مالی مستقل از دلار با آن‌ها فراهم نماید (مسیر اقتصاد، ۱۳۹۸)؛ لذا ایران نیز می‌تواند با استفاده از ظرفیت سیستم پرداخت بین‌بانکی فرامرزی چین (CIPS) مبادلات بانکی خود با این کشور و حتی دیگر کشورهای فعال در این سیستم را مستقل از سیستم سوئیفت مدیریت نماید (مسیر اقتصاد ج، ۱۳۹۸).

۴-۱-۴. استراتژی‌های تدافعی

۱. جذاب سازی قراردادهای نفتی و انعقاد قراردادهای بلندمدت
جذب شرکت‌های بزرگ نفتی و انعقاد قرارداد با آن‌ها، به‌خصوص در شرایطی همچون دوره‌ی برجام می‌تواند کشور را به‌جایی برساند که با تعدد تعداد قرارداد، شرکت‌های بزرگ نفتی که لابی‌های قدرتمندی در تعیین سیاست‌های بین‌المللی دارند را درگیر کرده باشیم و اقتصادشان را آنچنان با اقتصاد خودمان گره زده باشیم که امکان تحریم به این شکلی که امروز شاهد آن هستیم وجود نداشته باشد و اگر این اتفاق می‌افتاد، هزینه خروج از برجام برای آمریکا بسیار گران می‌بود (حاجی‌پور، ۱۳۹۶).

تاریخ ایران نشان داده است که قراردادی جذاب می‌تواند شرکتی همچون توتال را در مقابل آمریکا قرار دهد و کشورهای دیگر نیز تجربه مشابهی داشته‌اند (صالحی، ۱۳۹۱: ۹۰). به‌عنوان مثال صدام حسین با استفاده از داستان کوپن‌های نفتی و شکل‌دهی روابط نزدیک با شرکت‌های نفتی روسیه و فرانسه از نفوذ آن‌ها به‌عنوان عاملی مهم در راستای اثرپذیری سران این کشورها و مقاومت در برابر حذف خود از قدرت استفاده کرده بود (گاردینر^۱، ۲۰۰۴). در باب لیبی، به دلیل وابستگی و سرمایه‌گذاری سنگین کشورهای اروپای غربی در حوزه نفت لیبی، حتی حادثه‌ی لاکربی نتوانست مسدود کردن دارایی‌های ناشی از فروش نفت و گاز لیبی را در میان تحریم‌های بین‌المللی علیه این کشور بگنجانند (ریزمن^۲ و داگلاس^۳، ۱۹۹۸: ۱۰۹). همچنین در نزاع فعلی این کشور نیز خلیفه حفره با انعقاد قراردادهای بزرگ نفتی توانسته حمایت روسیه را به دست آورد (خبرگزاری

¹ Gardiner

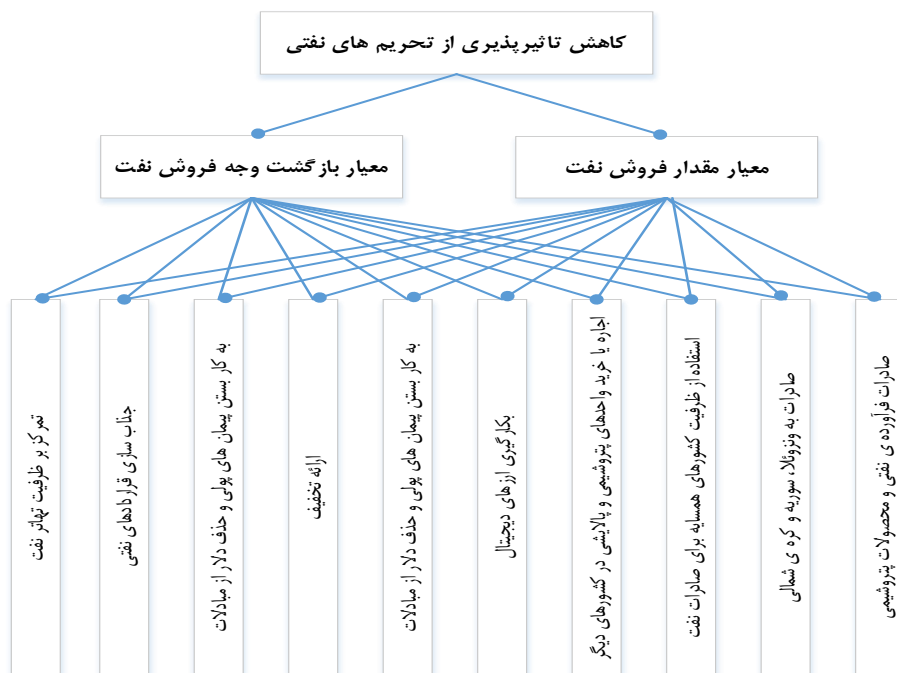
² Reisman

³ Douglas

جمهوری اسلامی ب، ۱۳۹۸). روسیه نیز با درگیر کردن آلمان و تعدادی از شرکت‌های نفت و گاز غربی در حوزه ی استخراج نفت و ساخت خط لوله‌ی گاز و همچنین انعقاد توافقنامه همکاری با کشورهای چین و عربستان در حوزه انرژی توانسته تا از شدت و تأثیر تحریم‌ها بکاهد. (ولت و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۷۲-۱۶۷).

۴-۲. اولویت‌بندی راهکارها با استفاده از تحلیل سلسله‌مراتبی

همان‌طور که از نام این پژوهش پیداست، کاهش آسیب‌پذیری از تحریم‌های نفتی، هدف اصلی این پژوهش است. در سطح معیار، با توجه به مطالعات صورت گرفته، «مقدار فروش نفت» و «بازگشت وجه فروش نفت» به‌عنوان دو معیار اصلی برآورده‌کننده هدف در نظر گرفته شده‌اند. در سطح آخر، استراتژی‌های چهارگانه‌ی استخراج شده به‌وسیله‌ی تکنیک SWOT (استراتژی‌های تهاجمی، محافظه‌کارانه، رقابتی و تدافعی)، به‌عنوان گزینه‌های این پژوهش در نظر گرفته می‌شوند. این گزینه‌ها در مراحل بعدی و با استفاده از نظرات خبرگان، در قالب ماتریس‌های مقایسه‌ی زوجی و با به‌کارگرفتن تکنیک AHP فازی اولویت‌بندی می‌شوند. شکل شماره (۲) درخت سلسله‌مراتبی پژوهش حاضر را به تصویر می‌کشد.

شکل شماره (۲) درخت سلسله‌مراتبی پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش

از میان پرسش‌نامه‌های توزیع شده در بین خبرگان، ۴۵ پرسشنامه تکمیل و برگشت داده شد که بعد از بررسی های اولیه، ۱۷ عدد از آن‌ها به دلیل نرخ بالای ناسازگاری از محاسبات آتی کنار گذاشته شدند. در محاسبه ماتریس مقایسه زوجی ادغام شده با توجه به تخصص و تجربه کارشناسان، برای نظر آن‌ها یکی از وزن‌های ۱، ۲ و ۳ در نظر گرفته شده است؛ به عنوان مثال به نظرات پرسشنامه‌های دریافتی از مرکز مطالعات بین‌المللی انرژی بیشترین وزن یعنی وزن ۳ تخصیص یافته است.

برای به‌دست‌آوردن وزن فازی معیار و یا گزینه‌ی موردنظر، نخست میانگین هندسی عناصر هر سطر محاسبه شده و در گام بعد بر مجموع میانگین هندسی تمامی سطرها تقسیم می‌گردد. برای به‌دست‌آوردن وزن قطعی می‌بایست از یکی از روش‌های دیفازی کردن استفاده کرد؛ اوزان قطعی در این گام بر اساس روش مرکز ناحیه غیرفازی و رابطه‌ی ۱ محاسبه شده است (چو، سان و یین، ۲۰۱۲: ۶۸).

$$W_{C_i} = \frac{[(U_{W_i} - L_{W_i}) - (M_{W_i} - L_{W_i})]}{3} + L_{W_i} \quad \text{رابطه شماره (۱)}$$

بعد از محاسبه‌ی اوزان قطعی، با تقسیم وزن قطعی هر عنصر بر مجموع اوزان، وزن نرمال حاصل می‌گردد. اوزان قطعی و اوزان نرمال شده محاسبه شده در جدول‌های شماره (۵)، (۶) و (۷) قابل مشاهده است.

جدول شماره (۵) وزن فازی و قطعی معیارها نسبت به هدف

معیار	وزن فازی	وزن قطعی
مقدار فروش نفت	(۰/۲۳۷, ۰/۲۶۶, ۰/۳۰۰)	۰/۲۶۶
بازگشت وجه فروش نفت	(۰/۶۵۲, ۰/۷۳۴, ۰/۸۲۵)	۰/۷۳۴

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره (۶) وزن فازی و قطعی گزینه‌ها نسبت به معیار مقدار فروش نفت

گزینه	وزن فازی	وزن قطعی
صادرات فرآورده‌ی نفتی و محصولات پتروشیمی	(۰/۰۹۵, ۰/۱۳۰, ۰/۱۷۷)	۰/۱۲۹
صادرات به ونزوئلا، سوریه و کره‌ی شمالی	(۰/۰۲۶, ۰/۰۳۶, ۰/۰۵۰)	۰/۰۳۷
استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه برای صادرات نفت	(۰/۰۸۸, ۰/۱۱۸, ۰/۱۵۸)	۰/۱۱۵
اجاره یا خرید واحدهای پتروشیمی و پالایشی در کشورهای دیگر	(۰/۰۶۵, ۰/۰۸۸, ۰/۱۲۱)	۰/۰۸۸
به‌کارگیری ارزهای دیجیتال	(۰/۰۶۴, ۰/۰۸۸, ۰/۱۲۰)	۰/۰۸۸
به‌کار بستن پیمان‌های پولی و حذف دلار از مبادلات	(۰/۰۸۸, ۰/۱۲۱, ۰/۱۶۵)	۰/۱۲۱
ارائه تخفیف	(۰/۰۷۲, ۰/۱۰۲, ۰/۱۴۱)	۰/۱۰۴
استفاده از تنگه‌ی هرمز و نیروهای نیابتی	(۰/۰۳۵, ۰/۰۴۸, ۰/۰۶۹)	۰/۰۵۱
جذاب سازی قراردادهای نفتی	(۰/۱۱۳, ۰/۱۵۴, ۰/۲۱۰)	۰/۱۵۳
تمرکز بر ظرفیت تهاثر نفت	(۰/۰۸۵, ۰/۱۱۵, ۰/۱۵۶)	۰/۱۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره (۷) وزن فازی و قطعی گزینه‌ها نسبت به معیار بازگشت وجه فروش نفت

وزن قطعی	وزن فازی	گزینه
۰/۱۵۵	(۰/۱۱۱, ۰/۱۵۵, ۰/۳۱۵)	صادرات فرآورده‌ی نفتی و محصولات پتروشیمی
۰/۰۴۴	(۰/۰۳۱, ۰/۰۴۴, ۰/۰۶۲)	صادرات به ونزوئلا، سوریه و کره‌ی شمالی
۰/۱۱۱	(۰/۰۸۰, ۰/۱۱۱, ۰/۱۵۴)	استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه برای صادرات نفت
۰/۰۸۶	(۰/۰۶۰, ۰/۰۸۵, ۰/۱۲۱)	اجاره یا خرید واحدهای پتروشیمی و پالایشی در کشورهای دیگر
۰/۱۲۰	(۰/۰۸۵, ۰/۱۲۰, ۰/۱۶۹)	به‌کارگیری ارزهای دیجیتال
۰/۱۳۹	(۰/۱۰۰, ۰/۱۴۰, ۰/۱۹۴)	به‌کار بستن پیمان‌های پولی و حذف دلار از مبادلات
۰/۰۷۹	(۰/۰۵۵, ۰/۰۷۸, ۰/۱۱۲)	ارائه تخفیف
۰/۰۳۹	(۰/۰۲۸, ۰/۰۳۹, ۰/۰۵۵)	استفاده از تنگه‌ی هرمز و نیروهای نیابتی
۰/۱۳۹	(۰/۰۹۳, ۰/۱۲۹, ۰/۱۷۹)	جذاب سازی قراردادهای نفتی
۰/۰۹۸	(۰/۰۷۱, ۰/۰۹۸, ۰/۱۳۷)	تمرکز بر ظرفیت تهاتر نفت

منبع: یافته‌های پژوهش

وزن معیارها منعکس‌کننده‌ی اهمیت آن‌ها در تعیین هدف و وزن یک گزینه نسبت به یک معیار نیز نشان‌دهنده‌ی سهم آن گزینه در معیار مربوطه است؛ لذا وزن نهایی هر گزینه از مجموع حاصل ضرب وزن هر معیار در وزن گزینه مذکور از آن معیار به دست می‌آید (فرمان‌آرا و غفاری، ۱۳۹۸: ۱۳۹). وزن نهایی گزینه‌ها با استفاده از توضیح مذکور به شرح زیر است:

جدول شماره (۸) وزن نهایی گزینه‌ها

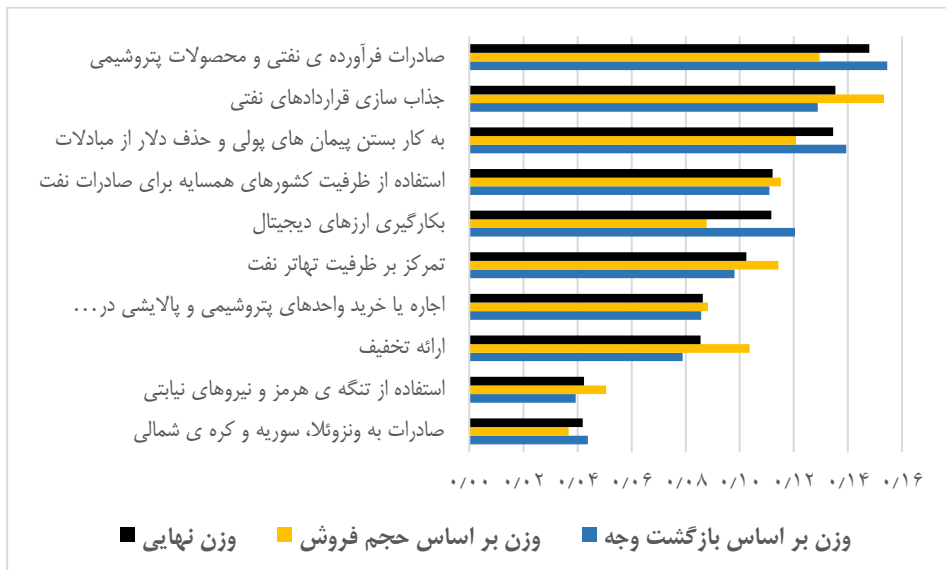
وزن نهایی	گزینه
۰/۱۴۸	صادرات فرآورده‌ی نفتی و محصولات پتروشیمی
۰/۰۴۲	صادرات به ونزوئلا، سوریه و کره‌ی شمالی
۰/۱۱۲	استفاده از ظرفیت کشورهای همسایه برای صادرات نفت
۰/۰۸۶	اجاره یا خرید واحدهای پتروشیمی و پالایشی در کشورهای دیگر
۰/۱۱۲	به‌کارگیری ارزهای دیجیتال
۰/۱۳۴	به‌کار بستن پیمان‌های پولی و حذف دلار از مبادلات
۰/۰۸۵	ارائه تخفیف
۰/۰۴۲	استفاده از تنگه‌ی هرمز و نیروهای نیابتی
۰/۱۳۵	جذاب سازی قراردادهای نفتی
۰/۱۰۲	تمرکز بر ظرفیت تهاتر نفت

منبع: یافته‌های پژوهش

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تحقیق حاضر با هدف ارائه الگویی برای دیپلماسی نفتی جمهوری اسلامی ایران و به‌منظور کاهش آسیب‌پذیری

از تحریم‌های نفتی صورت گرفته است. در این پژوهش به‌واسطه بستر به وجود آمده از مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته، نقاط ضعف (۵ مورد)، نقاط قوت (۱۰ مورد)، فرصت‌ها (۸ مورد) و تهدیدات (۵ مورد) مربوطه شناسایی شده و سپس مهم‌ترین ملزومات یک دیپلماسی نفتی موفق با استفاده از ماتریس آنالیز SWOT و تجربه ایران و کشورهای منتخب، در قالب استراتژی‌های چهارگانه‌ی تهاجمی (۳ مورد)، تدافعی (۱ مورد)، رقابتی (۲ مورد) و محافظه‌کارانه (۳ مورد) استخراج گردیده است. این استراتژی‌ها به‌عنوان گزینه‌های درخت تحلیل سلسله‌مراتبی فازی در نظر گرفته شدند و برای رتبه‌بندی آن‌ها با توجه به دو معیار «میزان فروش نفت» و «بازگشت وجه فروش نفت»، پرسشنامه‌ای بر مبنای مقایسه زوجی طراحی و در اختیار کارشناسان قرار گرفت. بعد از بررسی نرخ ناسازگاری پرسشنامه‌های تکمیل شده، اوزان معیارها و گزینه‌ها بر اساس الگوریتم AHP فازی محاسبه شد و نهایتاً وزن نهایی هر گزینه محاسبه گردید که در جدول شماره (۸) قابل ملاحظه است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که از نظر خبرگان، معیار بازگشت وجه فروش نفت با وزنی برابر با ۰/۷۳ از اهمیت به‌مراتب بالاتری نسبت به معیار حجم فروش نفت با وزن ۰/۲۷ برخوردار است. به عنوان ماحصل اصلی این پژوهش، استراتژی‌های پیش روی دیپلماسی نفتی ایران، به ترتیب وزن نهایی و از بیشتر به کمتر، در نمودار شماره (۱) مرتب شده‌اند؛ همچنین در این نمودار، برای حصول دیدی بهتر، وزن هر راهکار با توجه به معیار حجم فروش نفت و بازگشت وجه فروش نفت نیز در کنار وزن نهایی هر راهکار آورده شده است.

نمودار شماره (۱) وزن راهکارهای پیش‌روی دیپلماسی نفتی ایران برای کاهش اثر تحریم‌های نفتی
منبع: یافته‌های پژوهش

اگرچه جذاب‌سازی و توجه به اهمیت قراردادهای نفتی مهم‌ترین موردی است که به طرق مختلف در پژوهش‌های پیشین همچون پنت (۲۰۱۶)، شاکری (۱۳۹۶)، مهردادگیلگو (۱۳۹۶)، یاری و رضایی (۱۳۹۶)،

طاهری فرد، اخوان و برامکی (۱۳۹۴) به آن اشاره شده است، اما نتایج این پژوهش نشان می دهد که تمرکز بر روی صادرات فرآورده های نفتی و محصولات پتروشیمی اصلی ترین گزینه پیش روی دیپلماسی نفتی ایران برای کاهش اثر تحریم های نفتی است.

در نهایت پیشنهاد می شود که در پژوهش های آتی، به جای استفاده از منابع کتابخانه ای، برای تعیین گزینه های پیش روی دیپلماسی نفتی از مصاحبه مستقیم و یا روش هایی همچون مصاحبه دلفی استفاده شود که در این تحقیق با توجه به کمبود و دشواری دسترسی به افراد متخصص در زمینه دیپلماسی نفتی و عدم تمایل این متخصصان به همکاری به دلیل مشغله کاری و یا محرمانه بودن مسائل مربوط به دورزدن تحریم از آن چشم پوشی شده است.

منابع و مأخذ مراجع فارسی

- اخوان، منصوره (۱۳۹۴). کارکردهای رسانه‌های اجتماعی در دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ایران.
- اسلامی، مسعود (۱۳۹۷). توسعه استراتژیک دانشگاه مازندران از منظر مدیران ارشد و خیرگان هیات علمی با استفاده از مدل ترکیبی SWOT-ANP. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، ایران.
- امیدوار، مجتبی (۱۳۹۶). تحلیل و ارزیابی مدیریت ریسک معادن شن و ماسه با رویکرد AHP فازی بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار (مورد مطالعه: معادن شن و ماسه استان قزوین)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه البرز، ایران.
- آشوری، سعیده (۱۳۹۳). سیاست نفتی در ایران، اولین همایش علمی پژوهشی خلیج فارس، ص ۳۲-۱.
- تابش مفرد، حمیدرضا (۱۳۹۶). تدوین استراتژی زنجیره تأمین در صنایع خودروسازی با استفاده از رویکرد تلفیقی تکنیک SWOT و AHP فازی (مورد مطالعه: شرکت ایران خودرو)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، ایران.
- تسنیم‌نیوز (۱۳۹۸). دوزدن تحریم با بیت‌کوین ۸ پیش‌شرط دارد؛ پیمان پولی راه آسان‌تری است. قابل دسترسی در آدرس: <https://www.tasnimnews.com>
- چزگی، جواد (۱۳۹۵). ارزیابی سدهای زیرزمینی با استفاده از مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره و SWAT و ارائه برنامه راهبردی جهت توسعه آنها با مدل SWOT. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، ایران.
- حاجی‌پور، وحید (۲ اردیبهشت ۱۳۹۶). نقش قراردادهای نفتی در جلوگیری از تحریم‌های جدید؛ «هیچ». قابل دسترسی در آدرس: <http://www.mizenaft.com>
- حقیقت، جعفر و جلیلی‌موند، علیرضا (۱۳۹۹). رتبه بندی اوراق بهادار اسلامی به منظور تأمین مالی نیروهای مسلح ایران: روش ترکیبی AHP-SAW، فصلنامه اقتصاد دفاع، دوره ۵، شماره ۱۸، ص ۱۰.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی (۶ بهمن ۱۳۹۸). تحریم نفتی برگ برنده حفر در لیبی. قابل دسترسی در آدرس: <https://www.irna.ir>
- خرمی، محمدمبین (۱۳۸۹). دیپلماسی عمومی سایبر در سیاست خارجی ایالات متحده، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت‌معلم، ایران.
- خسروجردی، افشین (۱۳۹۶). شناسایی و تدوین راهبردهای مناسب توسعه صنعت بیمه عمر با استفاده از تحلیل SWOT (مطالعه‌ی موردی: مشهد و سبزوار)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی، ایران.

- دانشفر، محمدحسین و مقدم، محمدرضا (۱۳۹۵). راهبردهای اقتصاد مقاومتی در صنعت نفت و گاز کشور، اولین کنفرانس ملی مدیریت و اقتصاد جهانی، ص ۱۶-۱.
- دقیقی، زهرا سادات (۱۳۹۶). شناسایی و رتبه‌بندی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر وفاداری مشتریان با استفاده از تکنیک تحلیل سلسله‌مراتب فازی (مورد مطالعه بانک ملت استان البرز)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت، ایران.
- دهقانی، مجتبی (۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۹). دورزدن تحریم از دل بیابان‌های ایران، ایندپندنت فارسی.
- ذوالفقاری، مهدی (۱۳۸۸). اقتصاد سیاسی دیپلماسی انرژی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ایران.
- رادیو فردا (۱۳۹۸). سقوط صادرات نفت خام و اوج‌گیری فروش محصولات نفتی ایران. قابل دسترسی در آدرس: <https://www.radiofarda.com>
- روزنامه‌ی دنیای اقتصاد (۱۳۹۹/۶/۲۳). ۷ راهکار تسهیل پیمان‌های پولی. شماره‌ی ۴۹۸۳، قابل دسترسی در آدرس: <https://donya-e-eqtasad.com>
- شاکری، مهرداد (۱۳۹۶). بررسی روابط سیاسی اقتصادی ایران و چین از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴، کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مدیریت، ص ۲۰-۱.
- شیرجیان، محمد؛ مهدوی، روح‌الله و طاهری فرد، علی (۱۳۹۷). راهبردهای کاربردی مواجهه با تحریم‌های صنعت نفت و گاز کشور مبتنی بر روش SWOT، فصلنامه اقتصاد دفاع، دوره ۳، شماره ۱۰، ص ۵۱-۸۰.
- صالحی، معصومه (۱۳۹۱). بررسی دیپلماسی انرژی ج.ا. ایران از منظر جغرافیای سیاسی در دوران ریاست جمهوری آقای هاشمی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ایران.
- صیادی، محمد؛ حسین‌پور، اسماعیل و حیدرزاده، محمد (۱۳۹۶). نقش دیپلماسی انرژی در ارتقای امنیت انرژی ایران، یازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، ۱۲۱-۱۱۰.
- طالبی گیگلو، ناصر (۱۳۹۶). تحلیل و شناسایی عوامل بر استقرار سیستم اطلاعات حسابداری بر اساس تکنیک فازی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهریار، ایران.
- طاهری فرد، علی؛ اخوان، مهدی و برامکی، حجت‌الله (۱۳۹۴). بررسی نقش عراق در تحولات آتی بازار جهانی نفت، فصلنامه سیاست نامه علم و فناوری، دوره ۵، شماره ۴، ص ۸۰-۶۱.
- عبدی، مجید و مبینی‌دهکردی، مصطفی (۱۳۹۸). بررسی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی اسلامی جهت تأمین مالی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه اقتصاد دفاع، سال ۴، شماره ۱۴، ص ۳۸-۹.
- عسکرآبادی، فهیمه، (۱۳۹۵). تأثیر گروه تکفیری داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل SWOT، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی، ایران.

- عسلی، مهدی، (۱۳۹۷/۳/۳۰). دیپلماسی نفتی در بزنگاه، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۴۳۵۴.
- غرسبان، مرتضی، (۱۳۹۳). بررسی تأثیر سیاست‌های نفتی جمهوری اسلامی ایران بر بازار بین‌المللی نفت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه معارف اسلامی قم، ایران.
- غفوری آهنگر، مجید، (۱۳۹۳). ضرورت‌های سیاسی اقتصادی تحول در دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، ایران.
- فارس نیوز. (۱۳۹۸). مزایای تغییر آرایش جنگی وزارت نفت از فروش نفت خام به فرآورده در دوران تحریم. قابل دسترسی در: <https://www.farsnews.ir/>
- فرمان‌آرا، وحید و غفاری، فرهاد، (۱۳۹۸)، ارائه الگو و شاخص‌های ارزیابی و نظارت نظام بانکی ایران (بر اساس اسناد بالادستی، الگوها و تجارب بین‌المللی سایر کشورها)، فصلنامه اقتصاد دفاع، دوره ۴، شماره ۱۲، ص ۱۴۹-۱۲۹.
- فرهنگ مقام، مبینا سادات (۱۳۹۷). شناسایی و رتبه‌بندی عوامل بر موفقیت پیاده‌سازی پروژه‌های مهندسی مجدد کسب و کا با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی فازی سازمان بنادر و دریانوردی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی آمل، ایران.
- کارگر شورکی، علی (۱۳۹۵). تحلیل مدیریت بحران هسته‌ای ایران بر اساس مدل SWOT. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد، ایران.
- محفوظی، سید حسن، (۲۶ آبان ۱۳۹۸). حضور روسیه در صنعت نفت عراق. قابل دسترسی در آدرس: <https://masireqtesad.ir>
- محمدی، محمد، (۱۳۹۶). انتخاب بهترین استراتژی‌های تعمیر و نگهداری بر اساس فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی فازی در تجهیزات تخلیه و بارگیری بندر شهید رجایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، ایران.
- مسیر اقتصاد ب، (۲۸ مرداد ۱۳۹۸). خنثی شدن آثار تحریم‌های آمریکا با ایجاد کانال مالی دوجانبه. قابل دسترسی در آدرس: <https://masireqtesad.ir>
- مسیر اقتصاد ج، (۱۴ اسفند ۱۳۹۸)، ظرفیت نظام بانکی چین برای انجام مبادلات تحریم‌ناپذیر +گزارش. قابل دسترسی در آدرس: <https://masireqtesad.ir>
- مسیر اقتصاد، (۱۲ آذر ۱۳۹۸). تجارت یوانی با چین راهکار ونزوئلا برای مقابله با تحریم‌های آمریکا. قابل دسترسی در آدرس: <https://masireqtesad.ir>
- مصاحبه با مهدی شوری (مدیر سابق گروه روسیه و آسیای مرکزی در مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام و کارشناس مسائل روسیه، قفقاز و آسیای میانه)، (۲۶ مرداد ۱۳۹۹). تجارت منهای دلار در مثلث چین-روسیه-ایران؛ روایت متفاوت ۳ کارشناس. قابل دسترسی در: <https://www.tahlilbazaar.com>
- مهرداد گیگلو، پرویز (۱۳۹۶). دیپلماسی انرژی قطر و مناسبات و روابط آن با ایران، همایش ملی علوم انسانی، ص ۶-۱.

- نجفیان، دلنیا؛ محمدجواد جاوید و امید کریمی (۱۳۹۵). دیپلماسی انرژی و جایگاه ایران در منطقه و جهان، ششمین کنفرانس بین المللی رویکردهای نوین در نگهداشت انرژی.
- نقنه، سپیده (۱۳۴۹). برنامه ریزی استراتژیک برای صنعت آلومینیوم ایران با استفاده از آنالیز SWOT، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی شاهرود، ایران.
- همتی، بابک (۱۳۹۱). اقتصاد سیاسی نفت؛ نقش نفت در توسعه بازارهای اقتصاد و سیاست در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ایران.
- یاری، احسان و دانش رضایی، (۱۳۹۶). دیپلماسی و امنیت انرژی جمهوری اسلامی ایران، ماهنامه پژوهش ملل، دوره ۲، شماره ۲۱، ص ۴۶-۲۷.

منابع لاتین

- Boke, Cem. (26 July 2019). Sovfracht Indictment and Oil/Jet Fuel Transfer to Syria, King's College London.
- Chou, Ying-Chyi., Sun, Chia-Chi., & Yen, Hsin-Yi. (2012). Evaluating the criteria for human resource for science and technology (HRST) based on an integrated fuzzy AHP and fuzzy DEMATEL approach. *Applied Soft Computing*, 12(3), 64-71.
- Cointelegraph. (2020). Petro Couldn't Save the Cartel of the Suns Conspiracy From the Sting of Sanctions. Retrieved from: <https://cointelegraph.com/news/petro-couldnt-save-the-cartel-of-the-suns-conspiracy-from-the-sting-of-sanctions>.
- Council on Foreign Relations. (2005). IRAQ: Oil for Food Scandal. Retrieved from <https://www.cfr.org/background/iraq-oil-food-scandal>.
- Duparc, Agathe., Ferrer, Montse., & Harari, Antoine. (2020). Libyan fuel smuggling: a Swiss trader sailing through troubled waters, Retrieved from <http://stories.publiceye.ch/dirtyoil-libya/>.
- Gardiner, Nile. (2004). The United Nations Oil for Food Fraud: How the U.S. Should Respond. Retrieved from <https://www.heritage.org/testimony/the-united-nations-oil-food-fraud-how-the-us-should-respond>.
- Katzman, Kenneth. (2018). Iran sanctions (RS20871), Federation Of American Scientists, 1-91.
- Katzman, Kenneth. (2021). Iran's Foreign and Defense Policies, Federation Of American Scientists, 1-51.

- Pant, G. (2016). Iran Returns to Global Energy Market: Issues and Prospects. *Contemporary Review of the Middle East*, 3(1), 23-35.
- Ratner, Michael. (2018). Iran's Threats, the Strait of Hormuz, and Oil Markets: In Brief, Federation Of American Scientists, 1-8.
- Raydan, Noam. (2020). Iran's Oil Flow Holds Ground In Syria As Market Share Lost To Battling OPEC Members. Retrieved from <http://energyfuse.org/irans-oil-flow-holds-ground-in-syria-as-market-share-lost-to-battling-opec-members/>.
- Reisman, W. Michael., & Stevick, Douglas L. (1998). The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes. *European journal of international law*, 9(1), 86-141.
- Sachs, Susan., & Miller, Judith. (Aug. 13, 2004), Under Eye of U.N., Billions for Hussein In Oil-for-Food Plan. *The New York Times*.
- Sez nec, J. F., & Pallakonda, R. (2017). India's Energy Needs and the Arab/Persian Gulf. Atlantic Council.
- Shaar, Karam. (2019). The Syrian Oil Crisis: Causes, Possible Responses, and Implications. Middle East Institute, 1-14.
- Smith, B. (2012). Oil embargo on Iran and the threat to the Straits of Hormuz. UK House of Commons Library.
- Stein, A. (2017). An Independent Actor, Turkish Foreign And Energy Policy Toward Russia, Iran, And Iraq. Atlantic Council.
- Welt, Cory., Archick, Kristin., Nelson, Rebecca. M., & Rennack, Dianne. E. (2019). U.S. Sanctions on Russia, Federation Of American Scientists.

Presenting a Model for Iran's Oil Diplomacy in Order to Reduce Vulnerability to Oil Sanctions

Alireza Naserpour¹
Mohammad Fazlollahtabar^{2*}

Abstract

Given Iran's dependence on oil revenues, oil sanctions have always been used as an effective tool for exerting pressure on the Islamic Republic of Iran. Amidst such these circumstances, it is necessary to adapt appropriate means in terms of oil diplomacy to counteract this economic pressure and thus reduce the effects of oil sanctions. In line with this objective, this study attempts to identify and prioritize the requirements for adopting a suitable oil diplomacy for Iran. To achieve this purpose, this paper first presents a review of the current literature on the subject and uses the SWOT matrix to characterize the experience of Iran and selected countries, and subsequently, ranks the possible strategies for Iran by drawing on expert opinions and utilizing the FAHP method. Based on the results of this study, the three optimal strategies are, "Focusing on the export of petrochemical and petroleum products", "Making oil contracts attractive" and "Implementation of monetary agreements and removal of the US dollar from foreign exchange reserves", respectively. These strategies are believed to be the most effective options for reducing the pressures caused by oil sanctions.

Keywords: Sanction, Oil Sanction, Oil Diplomacy, FAHP.

¹ PhD in Financial management, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. (naserpoor64@gmail.com)

² M.A. in Socio-Economic Systems Engineering, Faculty of Industrial Engineering and Management, Mazandaran University of Science and Technology, Mazandaran, Iran. Corresponding author .(M.fazlol@yahoo.com)